

Токарчук О. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ДО ПРОБЛЕМ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Результатами наполегливої творчої діяльності С. Шелухіна стала численна кількість праць, присвячена історії українського права. Праці дослідника про історію походження України-Русі та її права складають значну частину його творчої спадщини.

Ключові слова: С. Шелухін, український народ, право, “Руська правда”.

В час становлення України як демократичної держави поширюється в українському суспільстві, а зокрема і серед української молоді інтерес до історії рідного українського права, оскільки без знання національного права, не можна будувати і самої держави, в основі якої і повинно бути право.

На думку С. Шелухіна, правнича наука ніяк не може оминати питання про Русь, про її походження, культуру, вплив її на українську націю і роль у творчості.

З іменем Русі, вважає С. Шелухін, пов’язаний один із найголовніших етапів української державності. Тому походження Русі має важливе значення для історії українського державного, карного, цивільного і міжнародного права, а також для з’ясування того, якою була соціальна структура українського народу.

“Народність і її право не є позаприродними явищами, – притримується думки С. Шелухін, – в явищах соціального, політичного, історичного та правового життя народу рішачу роль відіграють між іншим традиції минулого, вплив старших поколінь на послідувачі і чужих народів та культур”. Це є спеціальна ознака явищ національного правового та історичного життя кожного народу. Тому вивчення права, історії і загалом життя певного народу поза цими неодмінними умовами просто неможливе. “Розгубивши традиції і не знавши історії, – акцентує С. Шелухін, – українські діячі нарobili Батьківщині дуже багато шкоди” [5, с. 410].

Для правознавства, пише науковець, метод порівняння має важливе значення як у сфері звичаєвого права, так і у сфері законодавства, як у сфері судової практики, так і у сфері життя людей і народів. Проте в Україні метод порівняння був відкинутий російською наукою, оскільки пропала традиція “єдина руська народність”, усе різноманітне відкидалося, тому не було чого із чим порівнювати. Те саме, зазначає вчений, стосується й інших наукових методів, “і тут можуть привести до позитивних результатів тільки операції з фактами і над фактами, а не над вигадками, фікціями та політичними фантазіями” [1, арк. 113].

Як наслідок, констатує С. Шелухін, немає жодної праці з історії українського права, яка правдиво подала б систему права українського народу, оскільки спільного між російським і українським правом не було нічого. “Звичаєве право може бути лише національним його може творити й удержувати, як своє, тільки зокрема жива народність, а не якась фікція”, – стверджував правник, – бо “писане право (законодавство), коли воно одірване од права звичаєвого, залежить виключно від держави, яка, як знаємо з історії, не є чимось постійним в сталості, часто міняється в своїх кордонах та урядах і далеко не завше покриває собою антропологічну цілісність

народу. Те, що в давні часи звалося руським правом ніколи не було правом московського народу і в історію його права, як його московське право увійти не може так само як і московське право ніколи не було правом українського слов'янського народу” [1, арк. 115]. Заглибившись в історію українського права, можна погодитися з думкою С. Шелухіна, бо й справді право українського народу є справжнім старим Руським правом, а російське право, як вважає, історик включене в історію руського права, ніколи не було Руським і навіть так не називалося. Такі погляди С. Шелухін підтверджує тим, що Судебники 1497 та 1550 рр. та Уложення 1649 р. мали назву Московські, а не Руські. Основним завданням науковців є виконання обов'язку перед нацією, який допоможе звільнитися від “нав'язаних ідей” [5, с. 415].

Вихована в такому дусі інтелігенція за інерцією мислення, заради особистої вигоди і сама працювала в такому напрямі. У такій отруйній атмосфері російської самозарозумілості, шовінізму та неповаги до людської гідності українського народу, писав С. Шелухін, стало можливим таке явище, як таємна програма замовників для роботи “руської” інтелігенції проти українського народу. Історик права звертає свою вагу на документ, знайдений у Полтавського губернатора, з датою 4 лютого 1914 р., ч. 201, у якому наказувалося підібрати в Україні службовий, особливо педагогічний, персонал виключно з росіян, нищити пам'ять про українське, зокрема про право, прищеплювати погляди, що українська і російська народності тотожні, що український народ не має власної мови, власної історії, власного права, українського народу ніколи не існувало, а його видумано і назва Україна означає окраїна Росії. Таким завданням, поставленим у цьому документі, мали допомагати часописи, які підкуповувалися.

У таких умовах нищення права українського народу на свою індивідуальність, на своє існування і навіть на своє ім'я ні про яку науку історії українського права, розмірковує вчений, не можна було й думати, і продовжує думку, що історики російського права уникають питання про літописну Русь, бо це їм не вигідно, “бо їх “Русское право” в дійсності не Руське, а скалічене ними Московське право, яке вони починають з XV віку, механічно причепивши до його Київське, тобто дійсно Руське право, хоч воно не має нічого спільного з правом московським і між ними не має ніяких органічних і історичних зв'язків” [1, арк. 118].

В епоху “Руської правди”, яка ніколи не була чинним правом у Московських землях, у Ростовській землі, там було чинне своє фінське право. Це була епоха звичаєвого права, стверджує С. Шелухін, а тому другого права й бути не могло. Отже перша епоха чи перший період московського права – це ніяк не руське право, а фінське право з впливами і рецепціями з руського права, але незначними [3, арк. 20].

Дослідник звертає увагу на етнографічний склад українського населення, яке “творило норми звичаєвого права Руської правди, як норми “природженого права” руського, його правосвідомість, матеріальні умови життя, історія, традиції, побут були цілком інші ніж у населення московської землі, то стане очевидним, – підкреслює С. Шелухін, – що як підходити до Руської Правди й до інших староруських пам'яток з московськими мірками не можна, так і причеплювати Руську правду до московського звичаєвого й писаного права ніяк не можна, бо для того не має реальних підстав, наукового ґрунту і се протиприродно” [3, арк. 40].

Дослідники в галузі українського права постійно стикаються з великими впливами на нього римського права. Але питання про те, якими шляхами і способами

ці впливи прийшли на Україну, залишається суперечливим. Цього питання торкалися і роздуми С. Шелухіна. “Скандинавія тут абсолютно ні причому, – підкреслює С. Шелухін, – як і ті народи, що жили на території, яка пізніше називалася Росією. Факт давніх впливів римського права на Україні є твердо установленим, а свідoctво Юстиніана стверджує й чинність його на Україні” [2, арк. 102]. Шляхи і способи впливів давно вже були б з’ясованими, пише С. Шелухін, якби це не було поразкою для панівної теорії походження Русі зі Скандинавії та поширення культури й цивілізації в Україні з півночі і знищенням ідеології московського унітаризму.

В Україні римське право легко приймалося, щепилося, вливалось і засвоювалося у своє право. Це один із яскравих показників політичної і культурної окремішності між росіян від українців. В українців, вважає дослідник, панує правове мислення з вимогами підпорядкування матеріальному праву, моралі, правді і справедливості. Це мислення правовими і моральними категоріями.

Норми чужого права, добросовісно перейняті народом для організації свого життя, засвоюються ним і стають його правом. Це переймання духовної природи. Такі норми переходять через лабораторію національної правосвідомості і пристосовуються народом до своїх потреб, чим народ збагачує своє національне право. Так чуже право стає рецепованим своїм правом того, хто засвоїв.

Розвитком свого права і вільними рецепціями чужого кращого права культура народів і людства підноситься. Перейняте стає надбанням для національної скарбниці духа, культури цивілізації. Так розвивалося і українське право вважає С. Шелухін. Норми римського права в нього перетворилися в норми українського права.

“Український народ в давні віки мав своє високо розвинуте європейське право, – стверджує правознавець, – що росло у нього і чужими впливами: геттійським, еллінським, римським, кельтським і ін.” Про геттійське право фахівці пишуть, здебільшого покликаючись на статтю проф. Андрієвського “Геттійський кодекс і українська правна культура” [2, арк. 106].

Національне звичаєве право має своє коріння в житті народу з найдавніших віків і традиції до найновіших часів. Спускаючись від “Руської Правди” в цю глибину, доходимо, пише вчений, до кодексу Геттів – народу арійського, дивовижно схожого у своєму правовому побуті з українським народом як матеріальними умовами життя, так і світоглядом, правосвідомістю, побутом, психологією. Побут Геттів надзвичайно схожий з українським, а їхній кодекс має багато спільного з “Руською Правдою” [4, арк. 16].

На думку дослідника, варто звернути увагу і на Геродотових Скіфів, особливо в тій частині, яка була арійською і змішувалася з греками та входила на території України в народи, що мали назву Калліпіді, Гелони, Неври. У їх правовому житті не можна не звернути увагу на незалежне становище жінки і невістки, на укладання договорів формальності, які знаходимо в договорах із греками Олега в 911 р. та Ігоря в 945 р., “Руській Правді” [4, арк. 21].

Скіфи, які жили на українській території, мали у греків репутацію народу, який користувався хорошими законами. Аваріс і деякі інші скіфи, підкреслював науковець, цитуючи різних учених, мали добру славу між еллінами, бо виявляли характерні риси свого племені – ввічливість, простоту і справедливість.

Традиції має та територія, на якій проживає народ. Вона передає їх новому

населенню. Існування високорозвиненого українського права вчений називає фактом незаперечним. Висоту своєї культури, зв'язки її, зокрема і правової культури, з іншими культурами український народ сам усвідомлював настільки, що в XVII ст. ясно протиставляв себе російському народу, називаючись “страна європейска” [2, арк. 149].

Описаний Геродотом скіфський звичай могоричу як завершення договору, знайшов свій вияв і в українському праві. Договір купівлі-продажу між українцями встановлював навіть письмово, де, коли, у якій кількості і за яку плату пити могорич [2, арк. 109].

У похороннім ритуалі Скіфів спорядження на той світ, 40 днів, 1 рік – багато з цього виконується в Україні ще й нині. С. Шелухін цитував у своїх працях Геродота, який засвідчив той факт, що греки перемішалися з тубольцями в Україні і мали на них значний вплив, проте багато чого і від них наслідували собі [2, арк. 113].

Існування високорозвиненого українського права як суто свого, так і перейнятого від інших народів, є фактом. Висоту своєї культури і зв'язки її з культурами європейських народів український народ сам усвідомлював для себе настільки, що в Київському літописі, наводить приклади С. Шелухін, є низка порівнянь і протиставлень. Писані пам'ятки українського права серед пам'яток інших слов'янських народів є найдавнішими. До них належать договори київських князів із греками 907, 911, 945 рр. “Руська Правда” та ін. Аналізуючи ці пам'ятки, С. Шелухін знайшов цілком виразні еллінські, римські, кельтські впливи. Особливо багато, відзначає він, римського права в українській переробці й редакції. “В договорах з греками 912 р. і 945 р. і в Руській Правді, – констатує дослідник, – маємо для різних станів людей назви: раб, раба, огнищанин, смерд, холоп, челядь, челядин, отрок, закуп”. Ці договори, вважає вчений, свідчать про статус тогочасної України як високорозвиненої європейської країни.

Вивчення історії українського права з найдавніших часів у зв'язках минулого і сучасного має не тільки академічне значення, а й реально-практичне: для кращого законодавства і для кращого буття української нації. Традиції, минуле – це скарбниця народного розуму, основ національного розвитку, буття, історичного народного капіталу.

Використані джерела:

1. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп. 1., Спр. 49. Нариси до історії українського права. – Ч. I-III (в 2-х примірниках), 316 арк.
2. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп. 1., Спр. 56. Рукопис статей: “Судові кари на Україні”, “Правна культура в Україні” та записи до лекцій по карному судоводству, 284 арк.
3. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп. 1., Спр. 89. Рукопис статті “До вивчення “Руської правди””, 505 арк.
4. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп. 1., Спр. 90. Рукописи статей “Нове пояснення 102 – 104 ст. Руської правди” “Пануюча схема Російської “історії русского права””, 278 арк.
5. Шелухин С. Критика нового наукового підручника історії України / С. Шелухин // Дзвони. – Львів, 1935. – Ч. 8-9. – С. 402-414.

Токарчук О. В. К проблемам истории украинского права.

Результатами упорной творческой деятельности С. Шелухина стало многочисленное количество работ, посвященных истории украинского права. Научные труды исследователя о истории происхождения Украины-Руси и ее права составляют значительную часть его творческого наследия.

Ключевые слова: С. Шелухин, украинский народ, право, "Русская правда".

Tokarchuk O. V. To the problems of the history of the Ukrainian legal science.

Result of persistent creativity S. Shelukhina was the great number of works on the history of the Ukrainian law. Scientific papers of the researcher about the history of the origin of Ukraine-Rus and its right to form a significant part of its artistic heritage.

Keywords: S. Sheluhin, the Ukrainian people, the right, "Russian Truth".

УДК 340.15:323.1](477.8)

Сабадош Т. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СТАНОВЛЕННЯ А. ВОЛОШИНА ЯК КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОГО І ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА

У статті досліджується культурно-національний аспект діяльності Августина Волошина. Відслідковуються основні віхи становлення його як громадського діяча та визначного патріота в історії правової думки Закарпаття.

Ключові слова: А. Волошин, культурно-освітня діяльність, громадська діяльність, національна ідентичність, патріотизм, правова держава.

Августин Волошин, його широкомасштабні наукові досягнення, громадсько-політична, педагогічна, культурна та державницька діяльність продовжує викликати неабиякий науковий та практичний інтерес сучасників. Оцінка її різними авторами, які намагаються осягнути постать А. Волошина, як і в роки життя вченого, так і до сьогодні, різняться – від абсолютного захоплення й наслідування до цілковитого заперечення й критики.

Втім, багата спадщина, яку залишив по собі український мислитель, вже стала невід'ємною частиною вітчизняної історії, не лише закарпатського краю, а й України загалом, однією з першопричин її якісної еволюції у бік наукової обґрунтованості, а також послугувала утвердженню ліберально-демократичних цінностей українського суспільства.

Наукові пошуки вченим суспільно-політичного ідеалу складно відділити від його громадської та політичної діяльності. Становлення Августина Волошина як культурно-національного та громадського діяча відбувалося в тісному зв'язку з його громадською, політичною, науково-публіцистичною діяльністю, керівництвом та участю у роботі суспільно-громадських установ та організацій.

Відтак метою статті є висвітлення процесу становлення Августина Волошина як культурно-національного і громадського діяча та його вплив на державотворчі процеси в Україні. Даним дослідженням звертається увага на популяризацію